

בשבח החירות שבגלותיות: על הנערות רוח היהדות מחורבות הפרויקט הציוני

אילן גור-זאב

המצב הישראלי כבר החל חונך את מעשה-החשיפה של האמת המצמררת: לאחר מאה שנות מאבק ישראלי-פלסטיני במקום הזה הכרחי לשלם במטבעות של החיים הראויים עבור עצם החיים. ובמילים אחרות: גם אם ישראל תוכל להשתורר דור או שניים נוספים, היא לא תוכל לעשות זאת אלא בתבנית מדינית של ספרטה של מנוולים. הנה כי כן, אפשר כבר לסכם את ניסיון החריגה מהיעוד היהודי ואת הברברזיזיה של היהדות בידי הציונות. בתור ישראלים בתנאים שנוצרו אין ליהודים אפשרות ריאלית לממש את החיים לאור האימפולס המשיחי ואת ההבטחה לחולל כאן דמוקרטיה ליברלית וחברה הומניסטית במהותה. ישראל הפכה לגולה האולטימטיבית של הרוח היהודי והדיבור בשמו מתנוול בידי האורתודוקסיה הדתית לכדי לאומנות חרופה ועבודת אלילים, מכשפים וקברי צדיקים. כמובן שבהיסטוריה הכל אפשרי, ואש מן השמים עשויה פתע-פתאום לרדת ולהטות את הכף לטובתם של חיים אנושיים יותר. אולם בישראל כל הכוחות המתחזקים מציגים כעת מגמות שבטיות-כוחניות ואינם מחויבים לדמוקרטיה-ליברלית ולחינוך לרפלקסיה ולעצמאות אנושית בוגרת. השבטים והאג'נדות היריבות בישראל אינם מסוגלים להתלכד באופן חיובי ולהגדיר מהו "הטוב הכללי", קל וחומר שהחברה הישראלית איננה מסוגלת להוליד ייעוד מוסרי ותבנית חינוכית של יחסים אנושיים המצדיקים את החיים ונוטעים משמעות בהקרבה של ה"אנחנו" ובסבל הנגרם ל"אחר". שלילת הגולה מסתברת כסטייה מהיעוד היהודי שההיסטוריה דואגת לתקנו לא בלי ליווי של סבל נורא, הכולל הישאבות לחיים של נוולות וסכנה לשלום העולם כולו. כעת, ככלות הגעש האופטימי, מסתבר שמלכתחילה לא היה בו בחינוך הציוני לא אמת גדולה ולא אלימות מספקת, שעה שהבטיח גזע "גאון ונדיב ואכזר" או "צבר" שהינו "מחוספס מבחוץ ומתוק-מוסרי מבפנים". האלטרנטיבות הציוניות הרוחניות הודחו לשוליים או שגוועו באיבן אף שגם כיום למורשתן ממשות חיה אף אם עלובה ונידחת. לא היה בה באלימותו של החינוך הציוני כח הולדה של ממש: לא כזה שיספיק לממש את האידיאה של "היהודי החדש", לא כזה שיצליח למרק את הצדדים הגטואיים-סתגרניים של הגלותיות, לא כזה שתהיה בו הנדיבות להושיט-יד למרחב הערבי, לא כזה שיצליח לכבוש את המרחב הפלסטיני בסערה, ואף

לא החוסך הדרוש להעמיד מול האימה והעוינות הערבית "קיר ברזל", שיגן על הניסיון הציוני מפני התבייתות במרחב התרבותי המוסלמי השוקע. עורמת ההיסטוריה מעמידה את העובדה הברוטלית, שישראלים וערבים בורחים ממנה כמו מאש: עמישראל הופך לאיבר מאיבריה של שקיעתו של המרחב המזרח תיכוני ובמובן זה לבן-בית בעולם הערבי. אין כאן עתיד לא להון הגדול, לא לציבוריות חופשית-פתוחה-רציונלית-דמוקרטית ולא ליעוד המוסרי ההומניסטי. לנוכח כל אלה מתחילים כאן שוב להתפתח חושי הקיום היהודי הגלותי, שלעולם דואגים לכך שהמזוודה של היהודי תהיה בהישג-יד. כיום למחנכים בישראל נעשה קשה יותר ויותר להערים על הנוער של המעמד הבינוני ולהפריח הבטחות-שווא בנוסח "בקרב יהיה בסדר", או "עוד העלאה של מינון ביטויי הכובשנות האלימה – וניצחנו". יכולת הגיוס של הנפש להקרבה למען האידיאלים והמיתוסים השליטים הולכת ומתמוססת גם אם הפיות עדיין צווחים "כולנו אספסוף גאה", "מוות לערבים", או "אין לנו ארץ אחרת". פעמי העתיד המתקרב שהפה עדיין לא מצא להם מילים מגששים אחר ערוצים אחרים לחשיפת האמת של הרגע ההיסטורי הזה. אחד הצלילים של מוסיקה זו של העתיד מתחיל להתנגן בימים אלה בידי ההון הגדול ובהתלהבות גדלה והולכת; לאחר מאה שנים של חניכות לזרום מהמערב מזרחה, לציון, ההון הגדול עומד על טעותו והוא מתחיל לזרום מהמזרח, מתרון "הביתה", אל ביתו שבמערב - ובעקבותיו, לא קשה לנחש, לא יאחרו לבוא גם צעירי המעמד הבינוני, והאליטה התעשייתית, האקדמית והמשפטית. התובנה המתבססת כעת בקרב החוגים ההומניסטיים בישראל היא שבישראל אין עתיד לדמוקרטיה ולקיומה של חברה הומניסטית. אלה מהם שלא נשאבו להזדהות וולגרית עם הלאומנות הפלסטינית ועם אלימויותיה המבטיחות אלטרנטיבה פוסט-קולוניאליסטית עמומה או מדינת-הלכה איסלמית תאבת כיבושים, עומדים נבוכים מול הרגע ההיסטורי. את ההומניסטים המיואשים האלה וגם את האחרים, שעדיין בוטחים בהבטחה שמנות גדושות יותר של כובשנות יטו את הכף ויבטיחו חיים בטוחים, גם אם לא חיים ראויים מבחינה מוסרית, אני שואל: איך לא תראו שכבר הגיע הזמן לחינוך לגלותיות?

חינוך לגלותיות במובנו הפשוט ביותר צריך להבטיח שילדינו יהיו מצוידים היטב לשיבה לחיים בגולה: כיום על החינוך בישראל לצייד את הנוער בכלים שיאפשרו להם חיי מהגרים שאינם נהדפים לשוליים הכלכליים, החברתיים והתרבותיים בארצות שבהן השפע הוא בן-בית. כן, להצליח אפילו במשחק הקפיטליסטי שבעולם הטכנו-מדעי העכשווי. כי ליהודים ההומניסטיים בישראל אין עתיד. אין כאן מקום לא לשגשוג, לא לסולידריות אנושית, לא לנינוחות יאפית-בורגנית, לא לרב-תרבותיות הגונה - ואפילו לא לעצם החיים של קיבוץ יהודי משגשג. ישראל הינה

המקום היחידי בעולם, שבו קיימת סכנה קיומית ממשית לעם היהודי. אבל חינוך לגלותיות אינו מוגבל להכוונת ההגירה היהודית החילונית למרחבים האוניברסליים של הגלובליזציה הקפיטליסטית. הוא יכול וצריך לתת מקום לפרויקט בנייתה-מחדש של יבנה. לחזור על התבונה-האמונה הדיאספורית של יוחנן בן זכאי, שמרד בלאומנות בת זמנו, כדי להציל את רוח היהדות. בימינו, חייבים לבנות-מחדש את יבנה במצב קשה עוד יותר: בלא אמונה תמה בקיומו של אלוהי ישראל ובהדרכתו, בלא "שולחן ערוך" ותרי"ג מצוות הממצות את החיים היהודיים, אף בלא שפה תיאולוגית או רוחנית חדשה ומתוך חיים של התקרנפות והתנוולות לאומית. ומיהו ומהו שיצביע על הדרך החדשה אם מעיקרו החינוך לגלותיות הוא שוללני ואנטי-דוגמטי? הקטאסטרופה, או, העמדה האוטופיסטית הנגטיבית, שלגביה לעולם המילה האחרונה אינה ניתנת לעובדות שבמציאות, ואפילו לא לקטסטרופה.

החינוך לגלותיות עומד על פילוסופיה דיאספורית, גלותית, שבה אין אמת, אידיאולוגיה, או תיאוריה אמיתית-חיובית נתונה: הוא מותנה בתפיסה דיאספורית של הקיום האנושי, המורדת בכל "בית" ו"זהות" המסתגרת בפני דיאלוג, תפיסה המסרבת לפרקטיקות הביות של החינוך המנרמל, מתגברת על כל פיתוי להשתקעות בקולקטיב ובמיתוסים ההגמוניים של הרגע ההיסטורי ובפוליטיקה המבטיחים "הצלחה", "עונג" או "מות גיבורים". החינוך לגלותיות הוא חינוך לאהבת החיים – לאור שלילת הגיון הביות והתשוקה ל"בית". הוא מותנה בהתגברות על כל ביטוייה העשירים של התשוקה ל"שיבה הביתה" אל הרחם, אל הנירוונה, אל האלוהים, אל האמת המוחלטת או לפרויקט השיבה-הלאומית-הביתה אל הריבונות ב"מולדת של האומה". במילה אחת, החינוך לגלותיות מסור לאידיאה המכוננת של היהדות: החיים לאור נוכחות היעדר האל והעמידה מול הסנה הבוער של האחריות כלפי החיים הראויים כחיים של אהבה, של התגברות, של פרשנות-יצירתית-מתמדת ושל הוּשֵׁת-יד ל"אחר". כיום, בישראל, החינוך לגלותיות אינו בגדר אלטרנטיבה פילוסופית-תרבותית-פוליטית גרידא: זהו חינוך עשוי להציע תשובות קונקרטיות לדילמות הקיומיות, המוסריות, הפסיכולוגיות והכלכליות של הרגע ההיסטורי; הוא עשוי לחולל קשב חדש, שיאפשר היענות ליעוד היהודי, קשב שיתגבר על התשוקה הציונית בת מאת השנים האחרונות ליצירה המשמשת בת-לוויה לרצון לעוצמה, לניצחונות ולכיבושים. חינוך-שכנגד מעין זה מסור להתחברות ביקורתית לתהליכי הגלובליזציה של העידן הפוסט-מודרני ולאפשרויות החדשות שנפתחות בשעה זו של המסת האידיאות המכוננות של תרבות המערב ושקיעת ההומניזם. הינערות אפשרית זו של היהדות אינה צריכה להתנתק מהתבונה שזוהי שעה שגם הקפיטליזם העולמי עומד בפני משבר; והיא יכולה וצריכה לפלס דרכה מתוך משא-ומתן

ערני עם הקונטקסט הפוסט-מודרני. כדי להיות נאמנה לעצמה עליה להתגבש בתוך, לאור, וכנגד האפשרויות החדשות שנפרשות לעת ריסוק הסדר העולמי הישן (שאותו מבשרת, דרך משל, גם הסיבה וגם התגובה לקריסת מגדלי התאומים). בחינוך לגלותיות מעין זו שמור מקום מיוחד לפלסטינים, שרבים מהם תופסים את עצמם כיהודים האמיתיים בימינו, המקבלים לידיהם, כקורבנות של הישראליות, את האחריות על לפיד היעוד המוסרי היהודי. פלסטינים אלה יכולים להיות לאויבים בנפש של יבנה החדשה, אבל גם שותפים של אמת להגדרה-מחדש של ה"אנחנו" ושל היעוד המוסרי שביסוד החינוך לגלותיות בארץ הנפלאה-הנוראה הזאת. בין כך ובין כך, נראה שמחורבות הציונות ומהתמוססות הכוח-היצירתי של תרבות המערב נעור מחדש הייעוד היהודי ובלי "פסל ומסכה", מתוך הקטסטרופה, הוא מחולל את ההבטחה למאבק על בשורה אנושית חדשה לכל בני האדם, לא עוד כקולקטיבים, אלא כיחידים, לעולם כיחידים, המסורים לאהבת החיים, לייעוד שיכוננו לעצמם ולגורלו של "האחר" כשותף לדיאלוג מסוכן כאורח-חיים טוטאלי. קיצה של הציונות מתגלה כזימון אפשרי להנערותה של היהדות ולהיענותה ליעודה האוניברסלי. ייתכן שדווקא בעולם פוסט-מודרני משתבר יהיה אוניברסליזם חדש זה לנקודת-מוצאו של החינוך לגלותיות בכל מקום ומקום וקודם לכל בגולה האולטימטיבית - בישראל.